



**ΕΘΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ
ΑΨΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ**

ΔΕΛΤΙΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ ΑΨΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

1. Σύντομη παρουσίαση του στοιχείου Ψλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

α. Με ποιο όνομα αναγνωρίζεται το στοιχείο από τους φορείς του:

Η λιθοξοϊκή τέχνη των Μεταξάδων Έβρου

β. Άλλη/-ες ονομασία/ες: Το «παλιό χτίσιμο», το «παραδοσιακό χτίσιμο», η «τέχνη της υπομονής», «βγάλσιμο πέτρας και χτίσιμο με πέτρα».

γ. Σύντομη Περιγραφή (έως 50 λέξεις):

Η λιθοξοϊκή τέχνη των Μεταξάδων είναι η τέχνη της ιδιαίτερης επεξεργασίας της τοπικής πέτρας από εξειδικευμένους τεχνίτες με ειδικά εργαλεία, η οποία εφαρμόστηκε στο κτίσιμο κτιρίων τον 19ο αι., κληροδοτώντας μια μοναδική αρχιτεκτονική στην περιοχή του Έβρου. Ο απόηχος της τέχνης αποτυπώθηκε γλαφυρά στον λαϊκό πολιτισμό. Σήμερα εξελίσσεται δυναμικά, προσαρμοζόμενη στα σύγχρονα οικοδομικά πρότυπα.

δ. Πεδίο ΑΠΚ:

- ☐ προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις
- ☐ επιτελεστικές τέχνες
- ☐ κοινωνικές πρακτικές-τελετουργίες-εορταστικές εκδηλώσεις
- ☒ γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν
- ☒ τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία
- ☐ άλλο

ε. Περιοχή όπου απαντάται το στοιχείο:

Η ιδιότυπη κατασκευή των κτηρίων των Μεταξάδων Ν. Έβρου Θράκης συναντάται αποκλειστικά σε ορισμένες περιοχές του Έβρου γύρω από τον ομώνυμο οικισμό, όπως στο Αλεποχώρι, στο Παλιούρι, στην Αβδέλλα, σε γειτονικούς οικισμούς που ανήκουν στη Βουλγαρία γύρω από το Yvailovgrad και συγκεκριμένα στον οικισμό Belopoljane και σε σποραδικά κτίρια στο Διδυμότειχο (εικ. 2, 3). Η εμβέλεια της διάδοσης του στοιχείου φαίνεται να συσχετίζεται με το λατομείο εξόρυξης του τοπικού ηφαιστειακού πετρώματος (τόφφου) στο Γουρουνόρεμα-Ξεροβούνι Αβδέλλας-Μεταξάδων. Η τέχνη, όπως αποτυπώνεται σήμερα στους οικισμούς, χρονικά προσδιορίζεται στα τέλη του 19ου αι. και φτάνει στο απόγειό της στις αρχές του 20ού αι. Εντοπίζεται τόσο σε σύνθετα, όσο και σε πιο απλά κτήρια των οικισμών.

στ. Λέξεις-κλειδιά: Λιθοξοϊκή τέχνη, πετράδες, λιθοδομές, ξυλοδεσιές, εργαλεία λάξευσης, τόφφος, σινάφια, ντουλγκέρηδες, Μεταξάδες, Έβρος.

2. Ταυτότητα του φορέα του στοιχείου ΑΠΚ

α. Ποιος/-οι είναι φορέας/-είς του στοιχείου:

Οι σημαντικότεροι φορείς της τέχνης είναι οι πετράδες ή «ντουλγκέρηδες» (μαραγκοί) των Μεταξάδων. Αυτοί ήταν οι παλιοί οικοδόμοι, που δίδαξαν την εξόρυξη και επεξεργασία λίθου

στους σύγχρονους οικοδόμους/πετράδες. Σημειώνεται ότι, μετά την ευρεία εξάπλωση της χρήσης οπλισμένου σκυροδέματος στις κατασκευές στον ελλαδικό χώρο, η ανέγερση κατασκευών αποκλειστικά από πέτρα και ξύλο (εικόνες 1, 7), εγκαταλείφθηκε, τόσο επειδή τα νέα υλικά ήταν ευκολότερα στη χρήση τους, όσο και διότι οι σύγχρονοι αντισεισμικοί κανονισμοί δεν επέτρεψαν τη συνέχιση της ανέγερσης λίθινων κτισμάτων. Η λιθοξοϊκή τέχνη ωστόσο δεν εγκαταλείφθηκε, αλλά προσαρμόστηκε στη νέα εποχή από τους νεότερους τεχνίτες, καθώς η πέτρα πλέον χρησιμοποιείται ως υλικό επένδυσης των νεοανεγερθέντων κτισμάτων (εικόνα 5), αλλά και ως υλικό διακοσμητικής επένδυσης εσωτερικών χώρων.

Κάποιοι παλιοί μάστορες έζησαν και τις δύο εποχές, γνώρισαν δηλαδή τον παραδοσιακό τρόπο κατασκευής κτιρίων με πέτρα και ξύλο, αλλά και τη μεταγενέστερη προσαρμογή της οικοδομικής τέχνης στα νέα δεδομένα των οικοδομικών κανονισμών.

Στους Μεταξάδες υπάρχουν πολλοί τεχνίτες της πέτρας, φορείς του στοιχείου, οι οποίοι διδάχθηκαν την τέχνη της εξόρυξης και της λάξευσης από τους παλαιότερους. Ο τελευταίος όμως εν ζωή μάστορας που πρόλαβε και τις δύο περιόδους της εφαρμογής της τέχνης ονομάζεται Γεώργιος Κουρμπετούδης. Επιπλέον, φορείς του στοιχείου είναι οι μηχανικοί της περιοχής, διά του Τεχνικού Επιμελητηρίου Θράκης, το οποίο εκπόνησε το 1992 σημαντική μελέτη για την αρχιτεκτονική της περιοχής (συν. 1).

Η Κοινότητα των Μεταξάδων είναι ενεργό μέλος της ομάδας εργασίας για την εγγραφή του στοιχείου στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Ελλάδας και έχει εκφράσει διαχρονικά την επιθυμία της για την εξεύρεση τρόπων ανάδειξης της ιδιαίτερης πολιτιστικής της κληρονομιάς (συν. 2).

Τέλος, όλοι οι κάτοικοι των Μεταξάδων συσπειρώνονται γύρω από δύο Πολιτιστικούς Συλλόγους: τον Πολιτιστικό Σύλλογο Γυναικών Μεταξάδων και τον Σύλλογο Νεολαίας Μεταξάδων. Οι Σύλλογοι στοχεύουν στη διαφύλαξη της οικοδομικής παράδοσης του τόπου τους και στην ανάδειξή της. Η πιο πρόσφατη πανελλαδική παρουσίαση της παράδοσης των Μεταξάδων, συμπεριλαμβανομένης της κατασκευαστικής τους τέχνης, έγινε με φροντίδα των Συλλόγων και με την επιμέλεια της εκπομπής «Από τόπο σε τόπο» του δημοσιογράφου Χρήστου Μυλωνά από το κανάλι της Βουλής (<https://www.youtube.com/watch?v=j54DIHl45h4>).

Παράλληλα, δράσεις προβολής των παραδόσεων του τόπου γίνονται καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου από τους ανωτέρω Συλλόγους με τοπικές εκδηλώσεις λαογραφίας και άτυπες ξεναγήσεις σε επισκέπτες στον οικισμό, από τις κατοικίες ως τα λατομεία. Τα τραγούδια των Μεταξάδων, τα οποία συχνά αναφέρονται στα διάσημα σπίτια τους και στους μάστορές τους, έχουν ηχογραφηθεί και κυκλοφορήσει σε cd από τους ίδιους Συλλόγους (βλ. συνημμένα αρχεία-οπτικοακουστικό υλικό) μέλη των οποίων έχουν επιμεληθεί και την καταγραφή των στίχων. Κύριος συντονιστής όλων των ανωτέρω είναι ο κ. Χρήστος Κισσούδης, ενεργό μέλος των συλλόγων, χοράρχης και πρόεδρος της Κοινότητας των Μεταξάδων.

Παράλληλα, άλλοι τοπικοί σύλλογοι διατηρούν ιστοσελίδες στις οποίες προβάλλουν ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία της τοπικής παράδοσης (βλ. διαδικτυακές πηγές), με έμφαση στη λιθοξοϊκή τέχνη (εικόνες 6, 8).

β. Έδρα/τόπος

Διεύθυνση: Μεταξάδες Νομού Έβρου TK: 68010

γ. Περαιτέρω πληροφορίες για το στοιχείο:

Αρμόδιο/-α πρόσωπο/-α

1. Όνομα: Χρήστος Κισσούδης

Ιδιότητα: Πρόεδρος του Πολιτιστικού Συλλόγου Μεταξάδων και από τον Σεπτέμβριο 2019 πρόεδρος Κοινότητας Μεταξάδων.

Διεύθυνση: Μεταξάδες Ν. Έβρου TK 68010

Τηλ. 6982292591

e-mail: kiss_christos@yahoo.gr

2. Όνομα: Θεόδωρος Πριγγόπουλος

Ιδιότητα: Αρχιτέκτων μηχανικός, Προϊστάμενος Υπηρεσίας Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (YNMTEAMΘ) του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού (ΥΠΠΟΑ).

Διεύθυνση: Μ. Καραολή και Σμύρνης 9

TK: 67131

Τηλ. 25410 26760 FAX: 25410 26786

e-mail: ynmath@culture.gr

3. Όνομα: Αικατερίνη Ριτζούλη

Ιδιότητα: δρ. αρχιτέκτων μηχανικός, υπάλληλος YNMTEAMΘ, ΥΠΠΟΑ.

Διεύθυνση: Μ. Καραολή και Σμύρνης 9

TK: 67131

Τηλ. 25410 26760 FAX: 25410 26786

e-mail: katerinaritzouli@yahoo.gr

4. Όνομα: Μιχάλης Καραβελίδης

Ιδιότητα: Συντηρητής Έργων Τέχνης

Διεύθυνση: Μ. Καραολή και Σμύρνης 9

TK: 67131

Τηλ. 25410 26760 FAX: 25410 26786

e-mail: m.karavelidis@gmail.com

3. Αναλυτική περιγραφή του στοιχείου ΑΠΚ, όπως απαντάται σήμερα (έως 1.000 λέξεις)

Η λιθοξοϊκή τέχνη των Μεταξάδων αναφέρεται στη διαδικασία εξόρυξης λίθων από το τοπικό σπάνιο ηφαιστειακό πέτρωμα¹ (τόφος) του τοπικού λατομείου Μεταξάδων, με τη χρήση ιδιαίτερων εργαλείων και στη συνέχεια ιδιαίτερη λάξευση των λίθων σε καλοσχηματισμένους ορθογωνικής διατομής όγκους, προς οικοδομική χρήση. Οι λίθοι χρησιμοποιήθηκαν στην κατασκευή των μνημειακών κατασκευών των οικισμών της περιοχής (ναών, καμπαναριών κ.α.), αλλά κυρίως των κατοικιών της.

Στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Θράκης, οι λίθοι χρησιμοποιούνται ως αφανή δομικά υλικά μεγάλης αντοχής. Στην περίπτωση των Μεταξάδων, η λιθοξοϊκή τέχνη επέτρεψε στις παραδοσιακές λιθοδομές να ξεχωρίζουν λόγω της αριστοτεχνίας τους (εικόνα 1). Το υψηλό αισθητικό αποτέλεσμα επέφερε τη ραγδαία ανέλιξη της οικοδομικής τέχνης και την δημιουργία σπάνιων κατασκευών και αρχιτεκτονικών συνόλων στην περιοχή. Παράλληλα, οι τεχνίτες των Μεταξάδων αναδείχθηκαν σε άφταστους πετράδες σε όλον τον Έβρο.

¹ Ζεολιθοφόρος τόφος, σύμφωνα με τους Τσιραμπίδη Α. & Φιλιππίδη Α. (2013). Ορυκτοί Πόροι Ελλάδος: Αποθέματα και Αξία. Τομέας Ορυκτολογίας- Πετρολογίας-Κοιτασματολογίας, Τμήμα Γεωλογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σελ. 46.

Η λιθοξοϊκή τέχνη των Μεταξάδων αποτελεί μία αλυσίδα παραγωγής, από τα λατομεία στην καθημερινή ζωή, η οποία λειτουργεί αδιάλειπτα, τουλάχιστον από τον 19ο αι. Αποτελεί υποδειγματική μορφή αειφορίας και οργάνωσης της τοπικής οικονομίας, συνδυασμό τοπική πρωτης ύλης υψηλής ποιότητας σε αφθονία (τόφος) με την αριστοτεχνία των ντόπιων τεχνιτών που κρατιέται ζωντανή εδώ και αιώνες. Η μετουσίωση του σπάνιου αγαθού της περιοχής –του τόφρου- σε ένα εξειδικευμένο, αναγνωρισμένο προϊόν υψηλής ποιότητας -εν προκειμένω στα διάσημα «σπίτια των Μεταξάδων»- μέσω της λιθοξοϊκής τέχνης, έχει προσδώσει αίσθημα υπερηφάνειας στους κατοίκους. Αυτό με τη σειρά του αποτυπώθηκε γλαφυρά στον τοπικό λαϊκό πολιτισμό (τέχνες, τραγούδια, ήθη, έθιμα κ.α.).

Στα μέσα του 20ού αι., όταν οι αντισεισμικοί, κτηριοδομικοί κανονισμοί απαγόρευσαν τη συνέχιση της κατασκευαστικής παράδοσης με πέτρα και ξύλο, η λιθοξοϊκή τέχνη δεν σταμάτησε να εξελίσσεται. Η νέα γενιά εκπαιδευμένων μαστόρων συνεχίζει να χρησιμοποιεί την ίδια τέχνη στα νέα κτίσματα ως υλικό επένδυσης των όψεων και ως διακοσμητικό υλικό εσωτερικών χώρων.

Ένας πρώτος λόγος της εξέλιξης του στοιχείου στη συγκεκριμένη περιοχή ήταν η αφθονία της πρώτης ύλης. Ως πορώδες υλικό, προσέφερε ευκολία στη λάξευση και αποτέλεσε ένα βελτιωμένο υποκατάστατο των πλίνθων (τούβλων), λόγω μεγάλης αντοχής και μικρού βάρους. Η αριστοτεχνία της λιθοξοϊκής στην οικοδομική τέχνη επήλθε μετά από χρόνια εξέλιξης, με την κατασκευή ειδικών εργαλείων και ειδικών υλικών συναρμογής και προστασίας της πέτρας (π.χ. τη χρήση πηλοκονιαμάτων σύνδεσης χωρίς ασβέστη μεταξύ των λίθων και άλλες εύστοχες επιλογές στην οικοδομική).

Ένας δεύτερος παράγοντας ανάπτυξης του στοιχείου στην περιοχή είναι η επιρροή που άσκησε στους ντόπιους λιθοξόους-οικοδόμους η μαθητεία τους σε σινάφια της γειτονικής Μανδρίτσας (οικισμός στη σημερινή Βουλγαρία). Οι κάτοικοι των Μεταξάδων και του Παλιουρίου κάνουν λόγο για την τότε ελληνόφωνη Μανδρίτσα, ως ένα σημαντικό κέντρο οικοδομικής τέχνης. Μικροί τεχνίτες ανδρώνονταν ως *ντουλγκέρηδες* (*ντουλγκέρ* =μαραγκός), μάστορες και πρωτομάστορες στα σινάφια της περιοχής, διδασκόμενοι την οικοδομική, η οποία ήταν ταυτόσημη με την έννοια της ξυλουργικής μέχρι πρότινος. Όταν η τεχνογνωσία των ντουλγκέρηδων μεταφέρθηκε στους κατοίκους των Μεταξάδων, οι ξύλινοι στατικοί φορείς (*σκελετοί*) συνδυάστηκαν άριστα με τον τοπικό λίθο, αντί των πλίνθων, ο οποίος λαξευόταν με περίτεχνο τρόπο, και έτσι δημιούργησαν τον σπάνιο κατασκευαστικό τύπο της περιοχής. Ο τύπος φαίνεται ότι εξαπλώθηκε κοντά στους χώρους εξόρυξης πετρωμάτων: στο κεφαλοχώρι των Μεταξάδων και από εκεί στα γύρω χωριά, Παλιούρι, Αβδέλλα, Σαύρα μέχρι και το Διδυμότειχο, αλλά και στο Belopolyane (Βουλγαρίας).

Η παραδοσιακή λιθοξοϊκή οικοδομική τέχνη έχει τα εξής στάδια:

Το πρώτο στάδιο είναι η διαδικασία εξόρυξης πέτρας στα λατομεία (*νταμάρια*). Σε αυτήν εξειδικεύονται οι λατόμοι, *πετράδες* στην τοπική γλώσσα και αυτοί, οι οποίοι μέχρι πρότινος έκαναν την εξόρυξη των ογκόλιθων χρησιμοποιώντας ειδικά εργαλεία.

Το δεύτερο στάδιο είναι η καθ'εαυτήν επεξεργασία του λίθου, όπως βγαίνει από το *νταμάρι* ή *μαντένι*. Γινόταν σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους, οι οποίοι βρίσκονταν κοντά στο νταμάρι από τους λατόμους ή *μαντενάδες*. Εκεί του δίνεται η κιβωτιόσχημη μορφή. Ο πετράς διαθέτει ειδικά εργαλεία και λαξεύει τους λίθους κατά παραγγελία.

Στη συνέχεια γίνεται η μεταφορά των λίθων στον χώρο κτισίματος. Η μεταφορά παλαιότερα γινόταν με κάρα και συμμετείχε όλο το χωριό.

Το επόμενο στάδιο είναι η έναρξη κατασκευής του κτηρίου και η επιτόπου περαιτέρω επεξεργασία της πέτρας από τους πετράδες οικοδόμους. Στα παλαιότερα χρόνια, πριν επιβληθεί η χρήση οπλισμένου σκυροδέματος στις κατασκευές, οι ντουλγκέρηδες, που εργάζονταν σε σινάφια 5-7 ατόμων, ξεκινούσαν το *δέσιμο* της κατασκευής, κατασκευάζοντας τον ξύλινο *σκελετό*. Οι πετράδες εν συνεχεία δούλευαν την πέτρα και έκτιζαν.

Το κύριο πρόσταγμα για την κατασκευή είχε ο *μάστορας*. Στη θεμελίωση, χρησιμοποιούνταν σκληρή πέτρα από το Παλιούρι. Οι λίθοι τοποθετούνταν σε σειρές

ίσου μεγέθους, με ελάχιστο λασποκονίαμα ενδιάμεσα. Οι ακρογωνιαίοι λίθοι του κτηρίου είχαν συγκεκριμένες ονομασίες: *Γωνιά/ιές* ονομάζονταν οι λίθοι στις ακμές των τοίχων και η *αντιγώνη* ήταν ο πρώτος λίθος μετά τη γωνιά. Σπανιότερη μορφή στοιχείου κατά την κατασκευή ήταν το *γκιβγκίρ* δηλαδή το τόξο.

Η δουλειά των ντουλγκέρηδων ήταν εξ αρχής η σημαντικότερη, καθώς έστηναν τον ξύλινο σκελετό της οικοδομής, δηλαδή τον στατικό της φορέα. Στους Μεταξάδες, η τέχνη των ντουλγκέρηδων μεταλλάχθηκε, καθώς μέσα στον ξύλινο σκελετό των κτηρίων, ενσωματώθηκαν οι αριστοτεχνικά λαξευμένες πέτρες, οι οποίες αντικατέστησαν τα τυπικά υλικά τοιχοποιίας, δηλαδή τους πλίνθους, το μπαγδατί² και τον τσατμά³. Η ιδιάζουσα οικοδομική τέχνη των Μεταξάδων απέκτησε σταδιακά δική της ορολογία, ελαφρώς διαφορετική από την τυπική παραδοσιακή. Σύμφωνα με αυτήν τα κύρια στοιχεία της ξυλοδεσιάς ήταν τα *ντιρέκια*, δηλαδή οι όρθιοι στύλοι και ο *μπαεντάς* το διαγώνιο ξύλο.

Σήμερα η τέχνη έχει περάσει από τους παλαιότερους στους νεότερους οικοδόμους, οι οποίοι γνωρίζουν καλά όλη την αλυσίδα παραγωγής, ακόμη κι αν σε όλη την Ελλάδα, το οικοδομικό σύστημα βασίζεται πλέον στο οπλισμένο σκυρόδεμα. Η τέχνη των πετράδων συνεχίζει να είναι μία ζωντανή τέχνη. Σχεδόν όλα τα σύγχρονα σπίτια των Μεταξάδων είναι εξωτερικά επενδυμένα με την αριστοτεχνία των τοπικών λιθοξόνων. Οι σύγχρονοι τοπικοί μάστορες διαβεβαιώνουν ότι η πέτρα τους είναι εξαιρετική για εσωτερικούς χώρους και με αυτήν κάνουν εσωτερικές επενδύσεις και τζάκια. Η πέτρα επίσης έχει ζήτηση και σε άλλες περιοχές.

4. Χώρος/εγκαταστάσεις και εξοπλισμός που συνδέονται με την επιτέλεση/άσκηση του στοιχείου ΑΠΚ

Στη γραμμή της παραγωγής λίθου υπήρχαν τρία σινάφια μαστόρων με δική τους μεθοδολογία και εργαλεία στην εργασία τους:

α) Το σινάφι λατόμων ή μαντενάδων που ασχολούνταν με την εξόρυξη των όγκων των πετρωμάτων από το λατομείο, χρησιμοποιώντας αρχικά *σφήνες* ή *καμάδες*, εμπειρικά και ανάλογα με τη θέση των νερών του πετρώματος. Ο αρχικός ογκόλιθος ήταν στο μέγεθος δωματίου (3x3μ). Παραδοσιακά, ο πετράς γυρνούσε γύρω γύρω και χτυπούσε με το *βαριό* ή *τοκμάκ* (βαριοπούλα) τη σφήνα, στην κατεύθυνση των νερών. Ολονυχτίς την εξόρυσσαν, την άφηναν να στεγνώσει, ώστε χαράματα να είναι αποκολλημένη. Από διαφορετικές περιοχές του λατομείου εξόρυσσαν λίθους με διαφορετική σύσταση, η οποία προσέδιδε διαφορετικές ιδιότητες στην κατασκευή.

Όταν ο τρόπος εξόρυξης άλλαξε και τα χειρωνακτικά μέσα, οι σφήνες, αντικαταστάθηκαν από τη δυναμίτιδα, χρησιμοποιούσαν βαριοπούλα ή βαριό και κασμά, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η παραδοσιακή γνώση έχει χαθεί.

Ο Μεταξαδιώτης κ. Γιώργος Κουρμπετούδης, ο οποίος έχει ζήσει τόσο την παλαιότερη φάση της χρήσης των λίθων ως νεαρός με το παραδοσιακό σινάφι του ντουλγκέρη πατέρα του, όσο και την εξελιγμένη νεότερη φάση κατά την οποία λάξευσε λίθους και επένδυσε δεκάδες κτήρια στην περιοχή, ανέφερε ότι κατά παράδοση, στον χώρο των λατομείων εργάζονταν ένα ή περισσότερα άτομα μόνιμα το καλοκαίρι και το φθινόπωρο, για την εξόρυξη και την αδρή επεξεργασία της πέτρας. Αυτοί οι επαγγελματίες ονομάζονταν επίσης πετράδες, αλλά η εργασία τους διέφερε από τους πετράδες που εργάζονταν στην οικοδομή.

Σήμερα, λόγω της μικρότερης ζήτησης σε πέτρα, η εξόρυξη δεν γίνεται από μόνιμο επαγγελματία, αλλά από τον εκάστοτε τοπικό οικοδόμο της νέας γενιάς των Μεταξάδων που θέλει να αποσπάσει υλικό για την προσωπική του εργολαβία. Είναι πολύ σημαντικό να

² Είδος τοιχοποιίας που αποτελείται από ξύλινο σκελετό με οριζόντιες πήχεις ή καλάμια, που σοβαντίζονται εξωτερικά

³ Είδος τοιχοποιίας στην οποία πρώτα κατασκευάζεται ένας ξύλινος σκελετός και στη συνέχεια τα κενά του γεμίζονται με λιθαράκια, κλαδιά, καλάμια κ.ά. και καλύπτονταν με σοβά

αναφερθεί ότι τη συγκεκριμένη τέχνη, σε όλη τη γραμμή παραγωγής της, γνωρίζουν ούτως ή άλλως οι νέοι οικοδόμοι, καθώς τη διδάχθηκαν από τους μεγαλύτερους σε ηλικία.

β) Το σινάφι λιθοξόων ή πετράδων που ασχολούνταν με την κατεργασία των όγκων στις εγκαταστάσεις πλησίον του λατομείου. Η πέτρα στέγνωσε για 4-5 ημέρες και έτσι ο πετράς την έκοβε με το βαριό ευκολότερα. Χρησιμοποιούσαν τη *μανέλα*, το *κλιούγκ* και τις σφήνες, *καμάδες*, ως εργαλεία για τον περαιτέρω τεμαχισμό.

γ) Το σινάφι χτιστών ή πετράδων που εργάζονταν κατά ομάδες των 5-7 ατόμων με την ακόλουθη διάρθρωση: *πρωτομάστορας*, *τεχνίτης*, *τσιαμουρτσής* ή *λασπάς*, *εργάτης*. Τα εργαλεία του εν λόγω σιναφιού ήταν το *τσεκίτς*, η *νταρακιά*, το *κλιούγκ* και το *χτένι*.

Η τέχνη της εξόρυξης, αδρής λάξευσης και κατεργασίας της πέτρας ασκούνταν μέχρι και το 2010 σε δύο μέρη: επιτόπου στον χώρο του λατομείου στην περιοχή Γουρουνόρεμα-Ξεροβούνι Αβδέλλας-Μεταξάδων και σε εργαστήρια λάξευσης και κατεργασίας της πέτρας στις παρυφές του λατομικού χώρου. Η πέτρα μεταφέρονταν από το λατομείο παλαιότερα με τα κάρα, σήμερα με μικρά φορτηγά.

Σε πολύ μικρή απόσταση από το λατομείο σώζονται ακόμη και σήμερα οι εγκαταστάσεις του εργαστηρίου, όπου ο Πιπερούδης Δημήτριος, ο τελευταίος μόνιμος λιθοξόος του νταμαριού, μάστορας της πέτρας, κατεργαζόταν μέχρι το 2010 τους όγκους των πετρωμάτων και κατόπιν επεξεργασίας έφτιαχνε κιβωτιόσχημες πέτρες. Στις ίδιες εγκαταστάσεις εργάστηκε μέχρι το 2006 και ο λιθοξόος μάστορας Μερκεζούδης Απόστολος, γνωστός με το παρατσούκλι Αγάς, ο οποίος απεβίωσε το 2013.

Η σωζόμενη εγκατάσταση είναι μια πρόχειρη κατασκευή από ξύλινο σκελετό διαστάσεων 3Χ3 μ. περίπου, καλυμμένη με καλαμωτή στις τρεις πλευρές της, η οποία αργότερα αντικαταστάθηκε από νάilon. Στόχος ήταν η προφύλαξη από τον ήλιο τους καλοκαιρινούς μήνες και από τη βροχή τους φθινοπωρινούς μήνες, εποχές που γινόταν η εντατική εξόρυξη.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι δίπλα στις εγκαταστάσεις του εργαστηρίου διασώζονται σκεπασμένοι σωροί πετρωμάτων σε διάφορες φάσεις κατεργασίας. Σήμερα, επειδή ο τρόπος κτισίματος έχει αλλάξει, οι λίθοι κόβονται σε μικρότερα και λεπτότερα κομμάτια ως υλικό επένδυσης.

5. Προϊόντα ή εν γένει υλικά αντικείμενα που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της επιτέλεσης/άσκησης του στοιχείου ΑΠΚ

Τα προϊόντα και υλικά αντικείμενα που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της λιθοξοϊκής τέχνης των Μεταξάδων είναι κατά κύριο λόγο οι τοιχοποιίες και τα οικοδομικά στοιχεία στα οποία ενσωματώνονται οι επεξεργασμένοι λίθοι.

Εντοπίζονται δύο τύποι δομών: ο μνημειακός τύπος, ο οποίος είναι πιο σπάνιος και απαντάται σε σημαντικές κατασκευές, όπως ναούς, καμπαναριά, εξέχουσες κατοικίες. Παραδείγματα αυτών στον οικισμό των Μεταξάδων είναι το χαρακτηρισμένο ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο κουκουλόσπιτο Τερζούδη (1910), ο ναός του Προφήτη Ηλία και το εντευκτήριο πλησίον αυτού. Η δόμησή τους είναι ισόδομη, με ανάγλυφα και ολόγλυφα στοιχεία και κατά τις προφορικές μαρτυρίες των παλαιών μαστόρων δομήθηκαν με εσωτερικούς συνδέσμους από μολύβδο. Στο κτήριο Τερζόγλου η πέτρα δεν είναι δουλεμένη με σφυρί αλλά με καλέμι.

Ο δεύτερος τύπος δομών είναι ο παραδοσιακός τύπος, όπου οι πελεκημένοι λίθοι χρησιμοποιούνται ως μέσο πλήρωσης των παραδοσιακών ξυλοδεσιών.

Ο τρίτος σύγχρονος τύπος αφορά στα σύγχρονα κτήρια κατασκευασμένα από οπλισμένο σκυρόδεμα, τα οποία όμως επενδύονται από την ίδια λαξευμένη πέτρα, προσαρμοσμένη στις επιταγές της νέας της χρήσης. Είναι ενδιαφέρον ότι στη συνείδηση των τοπικών κατοίκων, ένα σπίτι δεν έχει ολοκληρωθεί εάν εξωτερικά δεν είναι επενδυμένο με λίθους.

Σε όλες τις περιπτώσεις η γραμμή που ακολουθεί η τέχνη της λάξευσης της πέτρας από το λατομείο στην οικοδομή είναι η ίδια. Οι διαφοροποιήσεις έχουν εντοπιστεί από τους

νεότερους τεχνίτες, οι οποίοι εκφράζουν με βεβαιότητα ότι κατέχουν καλά και τον παλιό τρόπο εργασίας.

6. Ιστορικά στοιχεία για το στοιχείο ΑΠΚ (έως 500 λέξεις)

Η παραδοσιακή τέχνη της εξόρυξης, λάξευσης και κατεργασίας της πέτρας και η τέχνη της κατασκευής των πέτρινων σπιτιών στον οικισμό των Μεταξάδων αποτυπώνεται χαρακτηριστικά και στο αρχικό παραδοσιακό όνομα του οικισμού: Τουκμάκ'. Το όνομα αυτό πήρε από τον πρώτο που έχτισε το σπίτι του τους Μεταξάδες, τον Δημήτριο Τουκμακτσή ή Τουκμακιώτη. *Τουκμάκι* εξάλλου έλεγαν το σφυρί των λιθοξόων, των μαστόρων της πέτρας από την οποία είναι χτισμένα τα χαρακτηριστικά σπίτια του οικισμού. Το νεότερο όνομά του, Μεταξάδες, το πήρε μετά την ανταλλαγή πληθυσμών από την ευρέως τότε διαδεδομένη στην περιοχή σηροτροφία.

Η λιθοξοϊκή τέχνη των Μεταξάδων, επίσης φαίνεται να είναι μακραίωση, αλλά αποτελεί προϊόν που μεταλαμπαδεύεται στην ευρύτερη περιοχή μέσω των σιναφιών. Ο βασικός σύνδεσμος των Μεταξάδων με την οικοδομική τέχνη της Βουλγαρίας, ως πηγή τεχνογνωσίας, αλλά και ως τόπος μαθητείας στις αρχές του 20ού αι., αναφέρεται η Μανδρίτσα, ένας οικισμός της οροσειράς της Ροδόπης, δυτικά του Διδυμοτείχου, 2 χλμ. εντός του βουλγαρικού εδάφους με δίγλωσσο πληθυσμό (Έλληνες από το Σούλι και Αρβανίτες). Ωστόσο, η Μανδρίτσα, ήταν κατά κοινή παραδοχή ένα χωριό με μεγάλη παράδοση στην πλινθοκεραμοποιία και όχι τόσο στη λιθοξοϊκή.

Οι κάτοικοι των Μεταξάδων υποστηρίζουν ότι τα κτήρια που κατασκευάστηκαν στα τέλη του 19ου αρχές 20ού αι. έγιναν από Έλληνες μαστόρους ντολγκέρηδες, δηλαδή μαραγκούς, από το Ορτάκιοϊ της Θράκης, το σημερινό Ιβαιολοβγκραντ στη Βουλγαρία. Είναι γνωστό ότι τα σινάφια της περιοχής της εποχής ήταν κορυφαία στο είδος τους. Κέντρο της τεχνογνωσίας από τον 18ο αι. λέγεται ότι ήταν ο οικισμός Bratsigovo⁴, μια μικρή πόλη στη Νότιο Βουλγαρία, στις παρυφές της Ροδόπης. Ο λόγος που ο οικισμός αυτός ανέπτυξε ειδικευμένη τεχνογνωσία υποστηρίζεται ότι ήταν η μετοίκηση κατά τον 18ο αι. περίπου 150 οικογενειών από την Kosturska από τη Βόρεια Μακεδονία⁵, οι οποίες εικάζεται ότι μετέφεραν την ιδιαίτερη τέχνη τους και κατέστησαν τον μικρό οικισμό σημαντικό πόλο οικοδομικής. Στην περιοχή αυτή, παράλληλα με την τέχνη, αναπτύχθηκε μία συνθηματική επαγγελματική γλώσσα που περιλαμβάνει πάνω από 700 όρους που περιγράφουν τις σημαντικότερες πρακτικές και τεχνικές πτυχές που σχετίζονται με τα καλά προστατευόμενα εμπορικά μυστικά τους.

Οι λιθοξοί (πετράδες) αποτελούσαν μια κοινωνία ανθρώπων, οικογενειακών επιχειρήσεων, με μεγάλη τεχνογνωσία. Οι μαστορες αυτοί έκλειναν εργολαβίες για την κατασκευή των σημαντικότερων κτιρίων της ευρύτερης περιοχής. Κατασκεύασαν σημαντικά μνημεία της ευρύτερης περιοχής, ναούς, γέφυρες και άλλα πιο απλά κτίρια.

Σήμερα στα νεκροταφεία Μεταξάδων μνημονεύονται ονόματα δύο τουλάχιστον παλιών λιθοξόων του 19^{ου} αι. Στις επιτύμβιες πλάκες παρουσιάζονται ανάγλυφες οι μορφές τους, κρατώντας τα χαρακτηριστικά εργαλεία της δουλειάς (εικόνα 11). Ωστόσο, η απουσία «υπογραφής» στα κτίρια, είναι η βασική αιτία της δυσκολίας που αντιμετωπίζει ο ερευνητής στην προσπάθειά του να κατατάξει ένα κτήριο ή κτίσμα με βάση την προέλευση των χτιστών. Μοναδική μαρτυρία ένα πρόσωπο χαραγμένο σε κτίριο του Παλιουρίου (εικόνα 4).

Η ίδια παράδοση συνεχίζεται διαχρονικά μέχρι σήμερα. Ένας σημαντικός σύγχρονος πρωτομάστορας ήταν ο Δημήτριος Μιτιούδης, ο οποίος έκτισε την εκκλησιά των Μεταξάδων μετά το 1940 όταν εμπνεύστηκε από τον Αγ. Γεώργιο του Αϊβαλιού όταν βρέθηκε εκεί αιχμάλωτος. Οι τελευταίοι παλιοί πετράδες του χωριού ήταν: Ο νταμαρτζής Απόστολος

⁴ Στο Bratsigovo σήμερα λειτουργεί μουσείο παραδοσιακής οικοδομικής τέχνης. <http://www.museology.bg/en/museums/i107/historical-museum-bratsigovo.html#.XVaD3uMzYdW>

⁵ Οι πληροφορίες από το επίσημο site του μουσείου οικοδομικής τέχνης στο Bratsigovo Βουλγαρίας. <http://velingrad-bg.com/en/item/historical-museum-of-bratsigovo/> (ανάκτηση 13-06-2018)

Μιργκιζούδης ή «Αγάς» και οι πετράδες Αθανάσιος Παπαντωνούδης ή «Χοντρός» και Δημήτριος Γιαχουντούδης.

7. Η σημασία του στοιχείου σήμερα

α. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου για τα μέλη της κοινότητας/τους φορείς του;

Δεν είναι τυχαίο ότι από τον 19ο αι. στους Μεταξάδες, στις επιτύμβιες πλάκες των πετράδων χαρασσόταν η επαγγελματική τους ιδιότητα ως ύστατη τιμή. Σε μια σύντομη έρευνα στο παλιό νεκροταφείο βρέθηκαν δύο επιτύμβιες μαρμάρινες στήλες, στις οποίες μνημονεύονται δύο πετράδες, ο Αθανάσιος Σταμπόλης (†1907) από το Σούλι, ο οποίος στη χαραγμένη μορφή του κρατάει καλέμι με σφυρί, και ο Κωνσταντής (†1878), ο οποίος είναι γκάιτατζης (οργανοπαίχτης γκάιντας), αλλά και λιθοξόος, καθώς στο πίσω μέρος φαίνεται καθαρά ένα κλιούγκ' σφηνωμένο σε δύο ορθογώνιους λίθους. Αντίστοιχα, αποτυπωμένη είναι η σημασία της τέχνης των Μεταξάδων στα τραγούδια τους: «*Σκόρδα βγάζ' το Μπουζνοχώρι, Μεταξάδες βγάζει μαστόροι...*», «*Οι Μεταξάδες ξακουστοί με τα ψηλά τα σπίτια*» (βλ. παράρτημα):

Είναι εντυπωσιακό ότι όλοι οι Εβρίτες θεωρούν επίσης αυτονόητη την υπεροχή των Μεταξαδιωτών μαστόρων στην οικοδομική, ενώ οι ίδιοι οι Μεταξαδιώτες προβάλλουν με υπερηφάνεια την εξαιρετική παράδοση των μαστόρων τους.

Όλα τα παραπάνω καταδεικνύουν τη συγκέντρωση στη συγκεκριμένη τέχνη μιας συλλογικής ιστορικής μνήμης και ταυτότητας. Η τέχνη αυτή καταφέρνει να διαμορφώσει ένα αίσθημα υπερηφάνειας στους κατοίκους, ενισχύοντας τη συνοχή της τοπικής κοινωνίας.

β. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία;

Είναι πολλά τα παραδείγματα που τεκμηριώνουν τη δυναμική της Θράκης σε πολλούς τομείς: π.χ. σε εξειδικευμένους κλάδους της γεωργίας (καπνά), της βιοτεχνίας (μετάξι) και αργότερα της βιομηχανίας (μεταλλεύματα), όπου ανέπτυξε ιδιαίτερα, εξαιρετικής και σπάνιας ποιότητας προϊόντα, αξιοποιώντας το κλίμα και τις εδαφικές συνθήκες κάθε περιοχής.

Σήμερα διανύουμε μια εποχή όπου ο διάλογος για τις προοπτικές ανάπτυξης της περιοχής είναι για μία φορά ακόμη ανοικτός: Η περιοχή του Έβρου πάσχει από έλλειψη αναπτυξιακών κινήτρων, ανεργία και δημογραφική γήρανση. Σε αντίβαρο αυτών, η τέχνη των Μεταξάδων και η αισθητική του οικισμού αποτελούν πηγή τοπικής οικονομίας, ως τουριστικός προορισμός και πηγή τοπικού ποιοτικού προϊόντος και τεχνογνωσίας. Η αναγνώριση και η ανάδειξη των παραπάνω στοιχείων οπωσδήποτε θα λειτουργήσει ως εφελκυστικό, καθώς γύρω από την προοπτική της ανάπτυξης δημιουργούνται συνθήκες για περαιτέρω δράσεις και ιδέες για υποδομές.

Αυτές μπορεί να είναι η ένταξη των Μεταξάδων στον χάρτη των άλλων αναγνωρισμένων παραδοσιακών πυρήνων αρχιτεκτονικής, η σύνδεσή τους με ελληνικά και διεθνή δίκτυα επιστημών και τεχνών, η μελέτη της πλούσιας πολιτιστικής τους κληρονομιάς κ.ά.

γ. Συμμετείχε και πώς η κοινότητα στην προετοιμασία της εγγραφής του στοιχείου στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς;

Το 1992 το Τεχνικό Επιμελητήριο Θράκης αναγνωρίζοντας την τέχνη των λιθοξόων στους Μεταξάδες, ανέθεσε στους αρχιτέκτονες Γεώργιο Τριάντο και Βασίλειο Βασιλούδη τη μελέτη με τίτλο *ΤΕΕ-Μεταξάδες Διδυμοτείχου 1992*. Εκεί στοιχειοθετήθηκε μια αρχική υπόθεση για τα χαρακτηριστικά της λιθοξοϊκής τέχνης των Μεταξάδων.

Ο Δήμος Διδυμοτείχου το έτος 2003, διά της Τεχνικής του Υπηρεσίας και πρωτοστατούντος του δρ. Αθ. Γουρίδη, πολιτικού μηχανικού και αρχαιολόγου, υπέβαλε πρόταση ένταξης σε χρηματοδοτικό ευρωπαϊκό πρόγραμμα με τίτλο: «Αποκατάσταση του διατηρητέου “κουκουλόσπιτου” για τη δημιουργία σχολής λιθοξοϊκής τέχνης», η οποία όμως δεν ευοδώθηκε ποτέ.

Η λιθοξοϊκή τέχνη για τους κατοίκους είναι φορέας της ίδιας της μνήμης και της ταυτότητάς τους, δίνοντάς τους έμπνευση για περαιτέρω δράσεις. Η Κοινότητα Μεταξάδων και οι δύο δραστήριοι Σύλλογοι, ο Πολιτιστικός Σύλλογος Γυναικών Μεταξάδων και ο Σύλλογος Νεολαίας Μεταξάδων, πρωτοστατούν στην προετοιμασία του παρόντος δελτίου. Ο σύλλογος νεολαίας παρέδωσε σχετικό αρχειακό υλικό και μεσολάβησε για την εύρεση των παλιών πετράδων. Ο τελευταίος πετράς του χωριού κ. Γιώργος Κουρμπετούδης παραχώρησε συνέντευξη και παρουσίασε κτήρια και εγκαταστάσεις. Πολλοί κάτοικοι παρέθεσαν με ενθουσιασμό τις μαρτυρίες τους.

8. Διαφύλαξη/ανάδειξη του στοιχείου

α. Πώς μεταδίδεται το στοιχείο στις νεότερες γενιές σήμερα;

Η λιθοξοϊκή τέχνη είναι τέχνη που διαφυλάσσεται στις οικογένειες και μεταφερόταν από πατέρα σε γιο. Σήμερα, επίσης διδάσκεται από τους παλαιότερους τεχνίτες στους νεότερους. Οι νέοι τεχνίτες εργάζονται ως βοηθοί δίπλα στους παλαιότερους, μέχρι να αναλάβουν σταδιακά πιο υπεύθυνες θέσεις στο εργοτάξιο. Οι νέοι οικοδομικοί κανονισμοί αντικατέστησαν τον τρόπο δόμησης από πέτρα και ξύλο σε οπλισμένο σκυρόδεμα. Η λιθοξοϊκή ωστόσο είναι ακόμη μια ζωντανή τέχνη, η οποία εξελίσσεται δυναμικά καθώς χρησιμοποιείται για την τελική επένδυση των κτισμάτων με την τοπική πέτρα. Όπως προαναφέρθηκε, όλοι οι σύγχρονοι Μεταξαδιώτες οικοδόμοι διδάχθηκαν την αλυσίδα παραγωγής στο σύνολό της και την εξελίσσουν ανάλογα με τις ανάγκες της εποχής. Επιπλέον, η ευαισθησία των μαστόρων για την τέχνη των ντουλγκέρηδων δασκάλων τους, δεν τους επιτρέπει να λησμονήσουν ορισμένες πρακτικές που με τα χρόνια αντικαταστάθηκαν από άλλες.

Σε σχολικά μαθήματα για την τοπική ιστορία γίνεται σημαντική μνεία για την τέχνη αυτή. Κατά το έτος 1998 προέκυψε το προαναφερόμενο λεύκωμα μαθητών της ομάδας περιβαλλοντικής εκπαίδευσης του Γυμνασίου Μεταξάδων, που μαρτυρά την ευαισθησία των δασκάλων και των μαθητών για την τοπική τέχνη.

Οι δύο ενεργοί σύλλογοι κάνουν προσπάθειες για να παράγουν υλικό με αντικείμενο τις παραδόσεις του οικισμού τους, καταγράφοντας ήθη, έθιμα, τραγούδια, χορούς και πραγματοποιώντας συχνά εκπαιδευτικές διαδρομές και ξεναγήσεις από τα λατομεία στις κατοικίες για όσους ενδιαφέρονται.

β. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης του στοιχείου που έχουν ληφθεί στο παρελθόν ή που εφαρμόζονται σήμερα (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα)

Το καθεστώς προστασίας της τέχνης αφορά κυρίως στην προστασία των στοιχείων που προέκυψαν ως αποτέλεσμα της επιτέλεσης/άσκησης της ιδιαίτερης τέχνης, δηλαδή των κτισμάτων και του περιβάλλοντος χώρου τους.

Έτσι, ο οικισμός των Μεταξάδων προστατεύεται μέσω του χαρακτηρισμού του ως παραδοσιακός οικισμός από το ΥΜΑΘ, σύμφωνα με το Π.Δ. 19-10-1978 (ΦΕΚ594Δ/13-11-1978 ΥΠΕΧΩΔΕ) «Περί χαρακτηρισμού ως Παραδοσιακών οικισμών τινών του Κράτους και καθορισμού των όρων και περιορισμών δόμησης των οικοπέδων αυτών».

Επίσης, έχει χαρακτηριστεί ως «ιστορικό διατηρητέο μνημείο» το παλαιό κουκουλόσπιτο Τερζούδη με όριο προστασίας το οικόπεδό του, φερόμενης ιδιοκτησίας της Κοινότητας Μεταξάδων (Υπουργική Απόφαση ΔΙΛΑΠ/Γ/4700/π.ε./9785/3.2.98, ΦΕΚ 228/Β/11.3.98), και προστατεύεται σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 3028/2002 «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς».

Τέλος, έχει χαρακτηριστεί ως «διατηρητέο» το κουκουλόσπιτο με αρ. 170 και ο περιβάλλων χώρος στους Μεταξάδες Έβρου, φερόμενης ιδιοκτησίας Κοινότητας Μεταξάδων, σύμφωνα με την Υ.Α. 3223/23-06-1997 (ΦΕΚ 605 Δ/ 16-07-1997).

Δυστυχώς δεν έχουν ευοδωθεί άλλες προσπάθειες ανάδειξης του στοιχείου, καθώς η δημιουργία Κέντρου Λίθου δεν υλοποιήθηκε, αν και το ακίνητο το οποίο προορίζεται για στέγασή του έχει αγοραστεί και είναι ακόμη διαθέσιμο.

γ. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης που προτείνετε να εφαρμοστούν στο μέλλον (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα)

1. Το σημαντικότερο μέτρο που προτείνεται είναι η ανάδειξη της ιστορίας της συγκεκριμένης τέχνης, και επομένως της αξίας της, σε ένα ευρύτερο κοινό και ιδιαίτερα στις νεότερες γενιές. Το ευρύ κοινό που μπορεί να αποτελέσει αρωγό της παραδοσιακής αυτής τέχνης είναι κατ' αρχάς οι επαγγελματίες της περιοχής, μηχανικοί και τεχνίτες, αλλά επιπλέον οι φοιτητές επαγγελμάτων που άπτονται της οικοδομικής (αρχιτέκτονες, πολιτικοί μηχανικοί κ.ά.). Μπορούν επομένως να οργανωθούν εξειδικευμένα τεχνικά εργαστήρια παραδοσιακής τέχνης, μέσα στον ίδιο την οικισμό, δημιουργώντας ένα κέντρο Λίθου και Μουσείο, όπως έχει προταθεί εδώ και πολλές δεκαετίες.

2. Επίσης, μπορεί να οργανωθούν εργαστήρια, μέσω των Πολυτεχνικών Σχολών, όπως είθισται σε άλλες περιοχές ειδικού αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος, ώστε να διδαχθεί η συγκεκριμένη οικοδομική τέχνη από τους παλιούς τεχνίτες και να επιμορφωθούν οι νεότεροι. Με τον τρόπο αυτόν η οικοδομική των Μεταξάδων μπορεί να αποτελέσει πόλο έλξης και παράδειγμα για περαιτέρω δραστηριότητες έρευνας και πρακτικής εξάσκησης.

3. Ένα εξίσου σημαντικό μέτρο είναι η προσπάθεια μετατροπής της περιοχής σε ισχυρή πολιτισμική εστία με εξειδικευμένη θεματολογία (place branding). Μέσω της μετατροπής αυτής, η ακριτική περιοχή μπορεί να ενταχθεί σε συναφή πολιτιστικά δίκτυα, εθνικά και διακρατικά, με στόχο την ανάδειξη τόσο της λιθοξοϊκής τέχνης των Μεταξάδων όσο και της ίδιας της περιοχής.

Παραδείγματα τέτοιων δράσεων, που ανέδειξαν την τοπική μαστορική παράδοση και ταυτότητα διαφόρων κοινοτήτων, όπως η μαρμαροτεχνία στην Τήνο, η αργυροχρυσοχοΐα στα Ιωάννινα κ.ά. μπορούν να αποτελέσουν πηγές έμπνευσης. Η εντατική προώθηση ενός πλαισίου, το οποίο θα διέπεται από συνέργειες διαφόρων τομέων (τουρισμού, οικολογίας, εκπαίδευσης κ.ά.) θα τονώσουν οικονομικά και πολιτιστικά τη λιγότερο ευνοημένη ακριτική περιοχή του Έβρου. Τα παραπάνω μέτρα αφορούν την προώθηση μιας βιώσιμης ενδογενούς τοπικής ανάπτυξης, με επίκεντρο το στοιχείο της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς, διαμέσου του οποίου θα είναι δυνατόν να σχεδιάζονται αναπτυξιακές δράσεις, να αξιοποιούνται τοπικοί πόροι, να κινητοποιείται το τοπικό ανθρώπινο δυναμικό, να προσφέρονται ευκαιρίες απασχόλησης στους κατοίκους και να ενισχύεται η θέλησή τους να ζήσουν σ' αυτήν.

4. Τέλος, ένα μέτρο που προτείνεται να ληφθεί είναι η καταγραφή και ο χαρακτηρισμός ως μνημείων από το Υπουργείο Πολιτισμού περισσότερων λιθόκτιστων κτηρίων καθώς και ο χαρακτηρισμός ως «ιστορικών τόπων» των πυρήνων των οικισμών. Τα κτήρια και οι οικισμοί βεβαίως αποτελούν σύμβολα της περιοχής, αλλά πλήττονται από ερήμωση, διότι μεγάλο μέρος του πληθυσμού έχει μεταναστεύσει. Η εμπειρία έχει αποδείξει ότι για την πραγματική προστασία των οικισμών, πρέπει να δίνονται νέες χρήσεις στα κτήρια, καθώς ένας φορέας προστασίας, όπως το Υπουργείο Πολιτισμού, δεν μπορεί να διασφαλίσει τη συντήρηση και διάσωση των κτηρίων από την εγκατάλειψη. Είναι απαραίτητη λοιπόν η λήψη των ανωτέρω δύο προτεινόμενων μέτρων, ώστε να δοθούν κίνητρα επανάχρησης των κτηρίων και αναζωογόνησης της περιοχής.

9. Βασική Βιβλιογραφία

1. Μεταξάδες: ιστορία – Λαογραφία από την ομάδα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης του Γυμνασίου Μεταξάδων το σχολικό έτος 1996-1997.

2. Τσιραμπίδης Α. & Φιλίππιδης Α. (2013) «Ορυκτοί Πόροι Ελλάδος: Αποθέματα και Αξία» Τομέας Ορυκτολογίας- Πετρολογίας-Κοιτασματολογίας, Τμήμα Γεωλογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
3. Δόμνα Χ. Ρουσίδου (2015) «Οι ζεολιθικοί τόφοι της περιοχής Παλιουρίου Ν. Έβρου» Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Γεωλογίας, Μεταπτυχιακή Διατριβή ειδίκευσης.

10. Συμπληρωματικά Τεκμήρια

α. Κείμενα (πηγές, αρχειακά τεκμήρια κτλ.)

1. Μελέτη «ΤΕΕ – Μεταξάδες Διδυμότειχο ΧΙΙ92», ΤΕΕ- Τμήμα Θράκης, Γεώργιος Τριάντος, Βασίλειος Βασιλούδης αρχιτέκτονες μηχανικοί.
2. Το με αρ. πρω.τ Δ.Υ./23-08-2019 έγγραφο της Κοινότητας Μεταξάδων με θέμα: Η Τέχνη της Ξερολιθιάς.

β. Χάρτες

Επισυνάπτονται 4 χάρτες.

1. Χάρτης της Ελλάδας με τη θέση των Μεταξάδων.
Πηγή: google earth
2. Χάρτης της ευρύτερης περιοχής των Μεταξάδων. Με κόκκινο σημειώνεται το σημείο εξόρυξης των πετρωμάτων. Με πράσινα (Α) σημειώνονται οι κυριότεροι οικισμοί όπου εντοπίζεται η λιθοξοική τέχνη των Μεταξάδων. Με πράσινα (Β) οι οικισμοί εκτός Ελλάδος στη σημερινή Βουλγαρία. Με κίτρινο σημειώνεται η Μανδρίτσα, η ελληνόφωνη περιοχή διδασκαλίας της οικοδομικής τέχνης.
Πηγή: Επεξεργασία σε χάρτη google earth
3. Χάρτης οικισμού Μεταξάδων σε σχέση με το λατομείο.
Πηγή: Επεξεργασία σε χάρτη google earth
4. Μια πιθανή διαδρομή της οικοδομικής τέχνης. Σημαντικές εστίες σιναφιών οικοδομικής τέχνης 1600 – 1900.
Πηγή: Επεξεργασία σε χάρτη google earth

γ. Οπτικά και ακουστικά τεκμήρια (σχέδια, φωτογραφίες, αρχεία ήχου, βίντεο κτλ.)

Από το cd «Στο χωρίον Μεταξάδες» : Οδοιπορικό στους Μεταξάδες, με καταγραφή εθίμων, χορών και τραγουδιών από κατοίκους του χωριού. Υπεύθυνος και συντονιστής της καταγραφής Χρήστος Κισσούδης.

Στο λαϊκό πολιτισμό, τα σπίτια των Μεταξάδων είναι καταγεγραμμένα με λυρικότητα και αποτυπώνονται στα τοπικά παραδοσιακά έθιμα και τραγούδια:

Το παραδοσιακό τραγούδι λέει:

«Σκόρδα βγάζ' το Μπουζνοχώρι, Μεταξάδες βγάζει μαστόροι...»

Το Σάββατο του Λαζάρου κατά το έθιμο των «Λαζαρίνων» ακούγεται το τοπικό τραγούδι:

*«Σ' αυτά τα σπίτια τα ψηλά, με μάλαμα στρωμένα,
Με μάλαμα και με φλουριά και με μαργαριτάρι...»*

Τα Χριστούγεννα, τα κάλαντα για τους χτίστες διαφοροποιούνται από τα υπόλοιπα. Σ' αυτούς τα παιδιά ψέλνουν:

«Αφέντη χρυσομάστορα κι ολάργυρη η τέχνησ'»

Το σκιπαράκι σ' άδραξε και στο βουνό ακούσ'κει»

Στα Μεταξαδιώτικα τραγούδια τα σπίτια τους εμφανίζονται ως επιβλητικά:

*Στο παραδοσιακό τραγούδι «Οι Μετζάδες ξακουστοί»
«Οι Μετζά- και αμάν αμάν, οι Μετζάδες Ξακουστοί,
Οι Μετζάδες ξακουστοί με τα ψηλά τα σπίτια».*

Και

στο «Με γελάσαν τα πουλιά» αναφέρεται:

*«Κι έφκιασα τα σπιτάκι μου ψηλότερο απού τα' αλλα
μι εφτά – ουχτώ πατώματα, μι εξήντα παραθύρια.*

*Κι απάνω στο τελείωμα βγήκα να καμαρώσω στον παραθύρι κάθουμι,
στους κάμπους αγναντεύω».*

Φάκελος 10 φωτογραφιών

1. Λεπτομέρεια αριστοτεχνικής λιθοδομής σε κατοικία των Μεταξάδων

Πηγή: YNMTEAMΘ ΥΠΠΟΑ

2. Χάρτης της Ελλάδας με τη θέση των Μεταξάδων.

Πηγή: google earth

3. Χάρτης της ευρύτερης περιοχής των Μεταξάδων. Με κόκκινο σημειώνεται το σημείο εξόρυξης των πετρωμάτων. Με πράσινα (Α) σημειώνονται οι κυριότεροι οικισμοί όπου εντοπίζεται η λιθοξοική τέχνη των Μεταξάδων. Με πράσινα (Β) οι οικισμοί εκτός Ελλάδος στη σημερινή Βουλγαρία. Με κίτρινο σημειώνεται η Μανδρίτσα, η ελληνόφωνη περιοχή διδασκαλίας της οικοδομικής τέχνης.

Πηγή: Επεξεργασία σε χάρτη google earth

4. Λίθος με γλυπτό πρόσωπο, λαξευμένο από παλιούς πετράδες (12x14εκ.). Βρισκόταν σε όψη κατοικίας στο Παλιούρι, η οποία κατεδαφίστηκε. Λέγεται ότι φέρει τη μορφή του ιδιοκτήτη.

Πηγή: Αρχείο Γεωργίου Δελλούδη

5. Η νέα και παλιά χρήσης της πέτρας συνυπάρχουν στους Μεταξάδες. Το μπροστινό κτίριο είναι σύγχρονο και φέρει την πέτρα ως επένδυση. Το πίσω κτίριο είναι κατασκευασμένο με παραδοσιακό τρόπο, με ξύλινο σκελετό και η πέτρα αποτελεί δομικό στοιχείο. Κατά την παράδοση των κατοίκων των Μεταξάδων τα κτίρια «οφείλουν» να έχουν στην όψη τους λαξευτή πέτρα, ακόμη κι αν αυτή έχει θέση επένδυσης.

6. Οικογένεια φωτογραφίζεται με επισημότητα μπροστά στο σπίτι της. Χαρακτηριστική κατοικία στο Παλιούρι αποτυπωμένη σε παλιά φωτογραφία.

Πηγή: <http://paliouri-evrou.blogspot.com/2011/05/>

7. Χαρακτηριστική λιτή κατοικία στους Μεταξάδες

Πηγή: YNMTEAMΘ ΥΠΠΟΑ

8. Παραδοσιακοί λιθοξόοι εν ώρα εργασίας στο λατομείο.

Πηγή: <http://paliouri-evrou.blogspot.com/2011/05/>

9. Φωτογραμμετρική αποτύπωση ορόφου πρόσοψης στον οικισμό Μεταξάδων. Οι επιφάνειες των σπιτιών στους Μεταξάδες δεν είναι επιχρισμένες, αλλά προσεκτικά δουλεμένες, ώστε η τέλεια λαξευμένη πέτρα να είναι εμφανής.

Πηγή: Αικ. Ριτζούλη, Ειρ. Τσετινέ. Εργαστήριο «Αρχιτεκτονικού Σχεδιασμού Και Ερευνών ΙΙΙ: Μορφολογίας Και Ρυθμολογίας» υπό τη διεύθυνση του καθηγητή Ν. Λιανού, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

10. Τα εργαλεία του λιθοξόου Γεωργίου Κουρπετούδη. Με τη σειρά τους:

«Αλφαδιά», «σφυρί», δύο «κλιούγκ'», «νταρακιά».

11. Επιτύμβιες στήλες με ανάγλυφες τη μορφές του πετρά Αναστάσιου Σταμπόλη 1907, και του Κωνσταντή 1878, όπου διακρίνονται τα εργαλεία της λιθοξοϊκής τέχνης. Τρίτη φωτογραφία στη σειρά το απεικονιζόμενο στη δεξιά στήλη εργαλείο πάνω σε δύο ορθογωνισμένους λίθους, το λεγόμενο «κλιούγκ'», από την εργαλειοθήκη του παραδοσιακού μάστορα κ. Κουρμπετούδη
Πηγή: ΥΝΜΤΕΑΜΘ ΥΠΠΟΑ

Ακουστικά τεκμήρια και βίντεο

1. «Στο χωρίον Μεταξάδες» : Οδοιπορικό στους Μεταξάδες, με καταγραφή εθίμων, χορών και τραγουδιών από κατοίκους του χωριού. Υπεύθυνος και συντονιστής της καταγραφής Χρήστος Κισσούδης.
2. «Στο χωρίον Μεταξάδες» Τραγούδια από την περιοχή των Μεταξάδων.
3. Συνέντευξη κ. Γεωργίου Κουρμπετούδη, πετρά.
4. Η εκπομπή «Από τόπο σε τόπο» του δημοσιογράφου Χρήστου Μυλωνά από το κανάλι της Βουλής: <https://www.youtube.com/watch?v=j54DIHl45h4>

δ. Διαδικτυακές πηγές (υπερσύνδεσμοι)

<http://metaxadesgr.blogspot.com>

<http://www.patridamou.gr/?p=905>

<http://paliouri-evrou.blogspot.com>

<http://alepohorievrothraki.blogspot.com>

<http://otyposnews.gr/archives/39645>

<https://www.tanea.gr/2000/01/14/greece/gi-zwgrafismeni-me-anthrwfino-moxtho/>

<https://dasarxeio.com/2017/05/05/44429/> ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΜΕΤΑΞΑΔΩΝ

(μέρος Α΄) Ελένη Ραντζούδη, Δασολόγος – Περιβαλλοντολόγος.

11. Στοιχεία συντάκτη του Δελτίου

α. Όνομα Συντάκτη/-ών: Αικατερίνη Ριτζούλη

β. Ιδιότητα Συντάκτη/-ών: δρ. αρχιτέκτων μηχανικός

γ. Τόπος και Ημερομηνία Σύνταξης του Δελτίου: Ξάνθη 18-06-2018

12. Τελευταία συμπλήρωση/επικαιροποίηση του Δελτίου